

Strukturaviy-funksional taxlil metodi

F. f. d. M.A.Qaxxorov

Magistrant J. Nuriddinov

XX asr fan asri bo'lganligi ma'lum. Uning mavqei vazifasi qat'iy. Bu fanga bo'lgan ishonch bilan ortib borishi bilan izohlanadi. Fan, ilmiylik o'zining to'laligi, amaliy isbotlanishi va nazariy asoslanishi tarzida o'ziga hos vosita va usullar bilan uni tashkil etish, tuzilishi bilan xarakterlanadigan ong shaklidir.

Ilmiy metodning mohiyati shundaki, uni tasavvur qilish qiyin emas: u shunday bajariladigan ish tarkibiki, natijada ilmiy bilim olinadi, bu usul yordamida uni qayta tiklash, tekshirish, boshqalarga uzatish, falsifikatsiya qilish mumkin.

So'ngi yillarda falsafa va fanda, tizimli obyektlar tahlilida strukturaviy-funksional tahlil metodi yaxshi samara bermoqda va ommalashmoqda. Bu metodga ta'rif berishdan oldin struktura va funksiya atamalariga ta'rif berib, ularni qanday ma'no anglatishini bilib olish lozim.

Struktura- bu ma'lum bir tizimning tuzilishi va ichki shakli, mazkur tizimning qismlari va bu qismlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik tushiniladi. Misol uchun, kompyuterni bitta tizim deb qaraydigan bo'lsak uning strukturasini klavyatura, sistema bloki, monitor va boshqa qismlari tashkil qiladi.

Funksiya – bu o'sha tizimning tarkibiy qismlarining bajaradigan “vazifasi” tushiniladi. Yuqoridagi misolimizda kompyuter qismlarining bajaradigan ishlari(vazifalari) uning funksiyasi hisoblanadi, klavyatura ma'lumotlarni kompyuterga kiritadi, sichqoncha kursivni boshqaradi, diskavot diskga ma'lumot yozadi va diskdan ma'lumot ko'chiradi ya'ni ular shu funksiyalarni bajaradi.

Strukturaviy- funksional tahlil metodi AQSHlik taniqli sotsiologlar R.Rarsons va R.Merton nomi bilan bo'g'liq. Uning zamirida tizimning funksional xususiyatlarini uning mavjudlik va tuzilmaviy xususiyatlaridan farqlash lozim,

degan g'oya yotadi. Mazkur metod asoschilari ushbu g'oyani ijtimoiy tizimlar misolida yaqqol isbotlab berganlar. Undagi turli elementlarning bir-biriga funksional ta'siri strukturaviy darajalar xususiyatlariga bog'liqligi aniq nomoyon bo'ladi. Masalan, R.Mertonning fikricha, ijtimoiy-tuzilmaviy elementlar bilan ijtimoiy funksional o'rtasida qat'iy, bir ma'noli bog'lanish yoq. Funksiyalar tizimga nisbatan qulay va noqulay(disfunksiya), oshkora yoki latent(yashirin)bo'lishi ham mumkin. Barcha funksiyalar sotsial tizimning strukturaviy-funksional tahlili modelida, ya'ni paradigmasida mujassamlashtiriladi.

Jamiyat-bir butun ijtimoiy tizim, uning strukturaviy elementlari-iqtisodiyot, siyosiy hayot, sotsial turmush, mafkura, ma'naviyat va boshqalar- bir-biri bilan ham strukturaviy, ham funksional bog'langan. Chunonchi, iqtisodiyot boshqa hayot sohalari(elementlar)ga nisbatan belgilovchilik, ustuvorlik ahamiyatiga ega, ayni chog'da tizim rivojiga siyosiy jarayonlar va ma'naviyatning ta'siri tobora kuchaymoqda.Prizidentimiz I.A.Karimovning “ma'naviyatni iqtisodiy- moddiy hayotdan ustun deb bilaman” degan jumllarida asli xosila strukturaviy elementning funksional jixatdan ustunlik kasb eta olishi xaqida xulosaning tasdig'ini ko'rish mumkin.

Strukturaviy jixatdan “siyosat – iqtisodiyotning mujassamlashgan ko'rinishi”, “avval iqtisod, keyin siyosat” degan qoida to'g'ri. Ammo bozor isloxlari, yangi davlatchilikka o'tish davrida siyosat funksional jixatdan iqtisoddan birmuncha ilgarilab ketayotganini, ko'plab iqtisodiy muammolar kaliti siyosiy yechimlarda ekanini ham ko'rmasdan ilojimiz yo'q, binobarin, iqtisodiy rivojlanishning siyosiy negizlarini yaratish dolzarblashyapti. Iqtisodiy muammolarning yechimi – iqtisodiyotning o'zidagina emas, u bilan funksional bog'lanishdagi boshqa sohalarda, birinchi navbatda, siyosatda, xuquqiy isloxlarda, ma'naviyat o'zgarishlarida ekani ayonlashmoqda. Ikkinchi tomondan siyosatning tub ma'nodagi siyosat bo'lishi uchun unga mustahkam tagzamin – iqtisodiy asos kerak, demak, funksional jixatdan ham ular biri-ikkinchisiga bog'langan.

Xullas, strukturaviy-funksional taxlil metodi narsa-hodisani ham tuzilishi, ham qisimlarining bajaradigan ishi nuqtai nazaridan nimaligini bilish, anglash metodidir. Narsa-hodisa, obekt haqida bulardan na birinchisi, na ikkinchisi bergan ma'lumotlar xali to'liq bo'lmaydi, narsaning o'zi haqidagi ma'lumot bo'lmaydi, shunga qaramay, uning yashash tarzi va qonunlari to'g'risida ozmi- ko'pmi qimmatga ega ma'lumot hisoblanadi.

Strukturaviy-funksional taxlil metodning asosiy talab (jarayon)lari:

- a) tizimli ob'yektning tuzilishi, strukturasini o'rganish;
- b) uning tarkibiy qismlarini va ularning funksional xususiyatlarini tadqiq qilish;
- v) mazkur tarkibiy qismlardagi va ularning funksiyalaridagi o'zgarishlarni tahlil qilish;
- g) butun tizimli ob'yektning rivojlanishi (tarixi)ni ko'rib chiqish;
- d) barqaror faoliyat ko'rsatayotgan ob'yektning barcha tarkibiy qismlariga shu barqarorlikni saqlashga xizmat qilayotgan tizim sifatida qarash.

Mustaqil O'zbekistonda keng ko'lamli isloxatlar jarayonida yangi jamiyat qurishga doir yangi-yangi fikr va g'oyalar ro'yobga chiqarilmoqdaki, bular strukturaviy-funksional taxlildan xosil bo'lyapti va mazkur metodni yanada chuqurroq qo'llash, nazariy ishlab chiqish vazifasini qo'ymoqda.